

GGD Amsterdam

Cluster Leefomgeving
Afdeling Milieu & Gezondheid

Instrumenten voor de beoordeling van de gebruikswaarde van gemeentelijke groene/speelplekken

Frits van den Berg
30 maart 2014

Verslag van Kortlopend Project Academische Werkplaats Milieu & Gezondheid (AW-MMK)

ONTWIKKELING INSTRUMENT VOOR BEOORDELING GEBRUIKSWAARDE GEMEENTELIJKE
GROENE/SPEELPLEKKEN

Rapport van
GGD Amsterdam
Cluster Leefomgeving, Afdeling Milieu & Gezondheid
Postbus 2200, 1000CE Amsterdam

F. van den Berg (GGD Amsterdam, auteur)

m.m.v.: I. Bakker (Hogeschool Windesheim), J. van den Bogaard (GGD Rotterdam-
Rijnmond), I. van den Broek (GGD Brabant-Zuidoost), J. Cosijn (Gemeente Eindhoven),
S. van Loenen (Gemeente Zwolle), N. van der Noorda (Hogeschool van Rotterdam), Iris van
der Helm (Gemeente Amsterdam), Jaap de Wolf (GGD IJsselland)

30 maart 2014

Voorwoord

Een goede kwaliteit van de openbare ruimte wint weer aan belang om de volksgezondheid te verbeteren. Vanuit het belang van evidence based beleid is het noodzakelijk dat er een mogelijkheid komt om te beoordelen of een leefomgeving inderdaad gezond is. Enerzijds kan dit worden vastgesteld doordat een gezonde leefomgeving aan bepaalde fysieke kenmerken moet voldoen. Dit geeft echter alleen de potentie van (plekken in) die omgeving. Of deze ook gerealiseerd wordt, wordt mede bepaald door de bevolkingssamenstelling en sociale en culturele factoren. Daarnaast kunnen al deze (ook fysieke) factoren in de loop van de tijd veranderen. Hoewel in dit project de nadruk ligt op groene plekken en op bewegen/spelen, is het de moeite waard te streven naar instrumenten waarmee het (gezonde) gebruik van alle kleinere openbare ruimten zou kunnen worden gevolgd.

In het hier gerapporteerde project zijn instrumenten ontwikkeld en getest om zowel de potentie van een plek vast te stellen alsook het daadwerkelijke gebruik ervan. Daarbij worden kleine, groene plekken in de stad en speelplekken apart behandeld. Een gemeente kan daarmee een gezonde leefomgeving ontwikkelen, maar ook controleren of het gezonde karakter behouden blijft doordat er daadwerkelijk en op de bedoelde manier gebruik van wordt gemaakt. De instrumenten kunnen gebruikt worden bij het ontwerp van een plek en bij het evalueren en/of monitoren van het gebruik ervan.

Inhoud

	Voorwoord.....	1
1	Overzicht instrumenten	3
2.	Inleiding.....	4
3.	Het project ‘Gebruik groene/speelplekken’	5
	3.1 Doelstelling	5
	3.2 Uitvoering	6
	3.3 Partners.....	6
4.	Toolbox Gezond Ontwerp	7
	4.1 Aandachtspunten ontwerp groene verblijfsplekken.....	7
	4.2 Aandachtspunten gebruik groene verblijfsplekken	8
	4.3 Gebruik groene verblijfsplekken	10
	4.4 Resultaten van toepassing Toolbox	11
5.	SpeelScan	12
	5.1 Aandachtspunten speelplekken	12
	5.2 Gebruik speelplekken.....	12
	5.3 Toetsing SpeelScan.....	14
	5.4 Resultaten van toepassing SpeelScan	15
6.	Inventarisatie Gebruik Openbare Ruimte (IGOR).....	16
	6.1 Inventarisatie openbare plekken	16
	6.2 Gebruik openbare plekken	17
	6.3 Toepassing op speelplekken.....	17
	6.4 Resultaten van toepassing IGOR.....	19
7	Toepassing instrumenten	21
	7.1 Wetenschappelijke verantwoording.....	21
	7.2 Toepasbaarheid deelnemende gemeenten.....	21
	7.3 Reacties vanuit niet deelnemende gemeenten	22
8	Conclusies.....	23
	8.1 Het beoordelen van de potentiële gebruikswaarde of bruikbaarheid.....	23
	8.2 Het beoordelen van de feitelijke gebruikswaarde of benutting	23
	8.3 Advisering door GGD-en.....	24
	Bijlage 1: Overzicht documenten	26
	<u> </u> Rapportages deelprojecten	26
	<u> </u> Overige publicaties	27
	Bijlage 2: Reacties gemeenten en leverancier.....	28
	Bijlage 3: Doelstelling project (met literatuurvermeldingen)	35

1 Overzicht instrumenten

De instrumenten hebben betrekking op de gebruikskwaliteiten en het feitelijke gebruik van twee typen plekken: kleine openbare verblijfsplekken, en formele en informele speelplekken.

De instrumenten zijn ontwerp- en observatiemethoden die zijn beschreven in vijf publicaties en een applicatie voor een tablet (in bijlage 1 zijn alle documenten vermeld). Het betreft:

- Voor het beoordelen van het potentiële gebruik of de *gebruikswaarde*:
 - (groene) openbare verblijfsplekken: Toolbox gezond ontwerp
 - speelplekken: SpeelScan

- Voor het beoordelen van het feitelijke gebruik of de *benutting*:
 - openbare verblijfsplekken, formele en informele speelruimten: IGOR
 - speelplekken: SpeelScan

- Aanvullend kan men nog gebruik maken van elders gebruikte methoden:
 - voor informele speelruimte: de KinderStraatScan
 - voor openbare verblijfsplekken: CROW-uitgave *Succesvolle openbare ruimtes*

Van de SpeelScan is een digitaal formulier gemaakt dat met een tablet kan worden gebruikt voor veldwerk. De instrumenten zijn te vinden op internet, waar ook onderzoeksverslagen kunnen worden gedownload: zie www.academischewerkplaatsmmk.nl/instrumentenor.

Het onderstaande schema geeft aan waarvoor, waar, wanneer en door wie de deelinstrumenten kunnen worden gebruikt.

	Toolbox Gezond Ontwerp	IGOR	SpeelScan
Doel	Planning en ontwerp van gezonde verblijfsplekken in de stad	Monitoren of evalueren van het gebruik van verblijfsplekken	Monitoren van kwaliteit en gebruik speelplekken
Waar toepassen?	Openbare stedelijke kleine verblijfsruimten	Openbare, kleine verblijfsruimten	Speelplekken
Wanneer toepassen?	Bij planning en ontwerp	Bij monitoren of evalueren bestaande plek	Bij monitoren of evalueren bestaande speelplekken
Wie past toe?	Planner, ontwerper	Beheerder	Beheerder
Wie verzamelt data?	Medewerkers dienst ruimte	Medewerkers dienst ruimte, beheerder, leerlingen/studenten	Beheerder, bewoners, leerlingen/studenten

2. Inleiding¹

Bewoners van wijken met veel groen voelen zich gezonder dan bewoners van wijken met weinig groen en bezoeken ook minder vaak de huisarts. Groen stimuleert, in elk geval bij kinderen, het bewegen. Een groene (speel)omgeving heeft een positieve invloed op de ontwikkeling van kinderen.

Groen is ook goed voor de gezondheid omdat men er kan herstellen van stress. Daarnaast ervaren bewoners van groenere buurten meer sociale cohesie en voelen mensen die er wonen zich minder eenzaam en ervaren zij minder vaak een tekort aan sociale steun. Vooral buurtgroen heeft een positief effect op de sociale cohesie en het effect neemt toe naarmate een buurt sterker verstedelijkt is. De kwaliteit van het groen is misschien wel belangrijker dan de hoeveelheid groen. Groen is juist aantrekkelijk als er niet teveel van is zoals in de naoorlogse tuinsteden. ‘Stille plekken’ hebben zo’n hoge kwaliteit: voor bewoners van grote steden zijn stille plekken in de stad vrijwel altijd groen of blauw (met water) en deze plekken worden vooral gebruikt om te ontspannen en wandelen/fietsen. Plekken in de buurt zijn het belangrijkste.

Buitenspelen is belangrijk voor de gezonde ontwikkeling van kinderen. Het is belangrijk voor motorische en sociale vaardigheden, zoals coördinatie van bewegingen, ruimtelijk inzicht en het verkennen van risico’s. Er is waarschijnlijk ook sprake van een gunstige invloed op de cognitieve en emotionele ontwikkeling van kinderen. Ook is het van belang voor het stimuleren van een gezonde leefstijl en het tegengaan van overgewicht. Het percentage kinderen met overgewicht is de afgelopen decennia gestegen en bedraagt in Nederland nu ongeveer 14%. Bewegingsarmoede en energierijke voeding zijn daar in elk geval ten dele voor verantwoordelijk. Meer sport en spel is daarom van groot belang voor de jeugd en een van de opgaves is om te zorgen dat de eigen leefomgeving daartoe stimuleert.

Er is bij gemeenten zeker aandacht voor de inrichting van openbare verblijfsplekken zoals parkjes, pleinen of speelplekken. Die aandacht is sterk gericht op inrichting en het veronderstelde gebruik en uiteraard op de financiële kant (aanleg en beheer). Het feitelijke gebruik wordt echter, met name voor kleinere plekken (in tegenstelling tot bijvoorbeeld parken), nauwelijks of niet onderzocht of bijgehouden. Daardoor is niet bekend hoeveel gebruik er wordt gemaakt van zulke plekken of hoe dat gebruik zich ontwikkelt. Ook is daardoor niet goed bekend of de inrichting van een plek is afgestemd op het (mogelijk veranderende) gebruik ervan, bijvoorbeeld door veranderingen in de fysieke of sociale omgeving. Nu kan dat eigenlijk alleen blijken uit vragen of klachten van omwonenden. Wij vinden het van belang dat een gemeente wordt ondersteund bij het ontwerpen van prettige, gezonde buitenruimtes en vervolgens de vinger aan de pols kan houden wat betreft het gebruik daarvan.

¹ Deze inleiding is een samenvatting van de inleiding van het projectvoorstel waarvan de tekst integraal is weergegeven in bijlage 3 (met bronvermeldingen)

3. Het project ‘Gebruik groene/speelplekken’

3.1 Doelstelling

Het project richtte zich op twee typen plekken:

- Groene verblijfsplekken in de stad.
- Speelplekken.

Amsterdam, Eindhoven en Zwolle hebben zich gericht op de speelplekken. In Rotterdam richtte het project zich op groene plekken omdat Rotterdam eerder al een stedelijk beleid voor speelplekken had vastgesteld waaraan veel eigen onderzoek vooraf ging. Eén van de deelonderzoeken in Amsterdam betrof natuurspeelsterreinen, dus een combinatie van groene en speelplekken. In alle gevallen gaat het om openbaar toegankelijke plekken in de stad.

Het project had tot doel om na te gaan welke uitgangspunten men kan hanteren bij het realiseren van verblijfsplekken opdat het is afgestemd op het gebruik door omwonenden. Het gaat dan niet alleen om inrichtingsaspecten, maar ook om (onder andere) bereikbaarheid, zichtbaarheid, bezonning en begrenzingen. Dit kan men zien als de potentiële gebruikswaarde. Het tweede doel van het project is het ontwikkelen van een instrument voor gemeenten waarmee zij bij openbare ruimten kunnen nagaan of deze nog voldoen aan het gewenste gebruik. Dat is het logische vervolg op beleid waarbij de behoefte aan dergelijke plekken is vastgesteld en in principe gerealiseerd. Het realiseren en onderhouden van zulke plekken betekent evenwel niet automatisch dat ze ook voldoende gebruikt zullen worden. De publicatie *Common Grounds. Een visuele etnografie van publieke ruimte*² begint met de vraag “Misschien kent u het verschijnsel? Een buitenruimte is met de beste bedoelingen opgeknapt, maar valt in de praktijk toch tegen” en geeft daar vervolgens voorbeelden van. Maar het kan ook zo zijn dat een plek niet meer voldoet vanwege veranderingen in de buurt. Het gebruik van een plek wordt immers ook bepaald door sociale factoren en de gehele woonomgeving.

Samengevat is de doelstelling:

- inventariseren wat het *potentiële* gebruik (de *gebruikswaarde*) is van het groen in een woongebied, vooral voor wat betreft de gezondheid van bewoners.
- evalueren of monitoren wat het *feitelijke* gebruik (de *benutting*) is van het groen in een woongebied.

Met de *gebruikswaarde* van een openbare verblijfsruimte bedoelen we de gebruikskwaliteiten van die ruimte op basis van de kenmerken van de plek en van de omgeving. Daarbij kan men denken aan aspecten als de inrichting, grootte, ligging en bereikbaarheid. De gebruikswaarde is hoog als de plek is afgestemd op mensen uit de beoogde doelgroep(en) en deze voor hen ook goed bereikbaar is.

Met *benutting* bedoelen we het daadwerkelijke gebruik van een plek, welke door observatie kan worden vastgesteld. Daarbij kunnen gebruikers worden geobserveerd naar hun leeftijd en activiteiten.

² Auteurs: Leeke Reinders en Neeltje van Westenend; werkboek van het project “Buitenruimte binnenboord” van de provincie Noord-Holland (ongedateerd)

3.2 Uitvoering

In het project is naar twee typen verblijfsplekken gekeken: kleine groene ruimtes in de stad en speelterreinen. Het gaat om openbare ruimtes in de bebouwde kom, vooral in een stedelijke omgeving.

Het project bestaat uit vier onderdelen (of werkpakketten: WP):

Vaststellen potentieel gebruik (WP1): welke factoren zijn van belang voor het gebruik van (groene) speelplekken en bepalen (mede) het potentiële gebruik;

Vaststellen feitelijk gebruik (WP2): met welk instrument (eventueel met varianten) kan het feitelijk gebruik worden vastgesteld;

Deelonderzoeken (WP3): onderzoeken in de partnergemeenten waarin gebruikswaarde en/of gebruik concreet worden bepaald;

Evaluatie en rapportage van resultaten (WP4).

In Rotterdam is informatie verzameld over factoren die het gebruik van openbare, groene buitenruimten bepalen.

In Zwolle werd een instrument worden ontwikkeld om het feitelijke gebruik van speelplekken te bepalen, eventueel met varianten waardoor bijvoorbeeld rekening kan worden gehouden met gemeentelijke (financiële/personele) capaciteit en gewenste detaillering.

Elke partner heeft een of meer deelonderzoeken uitgevoerd. De deelonderzoeken zijn niet alleen van belang binnen dit project, maar ook voor elke partnergemeente zelf: over de plekken die onderzocht worden wil elke gemeente meer kennis opdoen voor het eigen beleid. In Amsterdam zullen speelplekken in de JOGG-pilotwijk en natuurspeeltuinen in de hele stad worden onderzocht, in Rotterdam kleine groene plekken in het kader van de Rotterdamse Vergroeningsopgave en het programma SWGG (Samenwerken aan een goede gezondheid), in Zwolle enkele speelterreinen in stadswijken en in Eindhoven speelplekken in een krachtwijk.

Tenslotte worden de resultaten van alle genoemde onderdelen verzameld en gerapporteerd, met als resultaat het voorliggende rapport en de afzonderlijke rapportages per onderdeel. De rapportages worden in bijlage 1 kort toegelicht.

3.3 Partners

In het project nemen vier gemeenten deel en de in die gemeenten werkzame GGD-en. In twee gemeenten is er ook samenwerking met een hogeschool. De vier partners zijn:

- de gemeente Amsterdam en GGD Amsterdam;
- de gemeente Eindhoven en GGD Brabant-Zuidoost;
- de gemeente Rotterdam, GGD Rotterdam-Rijnmond en Hogeschool Rotterdam;
- de gemeente Zwolle, GGD IJsselland en Hogeschool Windesheim

4. Toolbox Gezond Ontwerp

In het Rotterdamse deelproject is de gebruikswaarde van kleine, groene verblijfsruimtes in de stad onderzocht. Omdat de gebruikswaarde afhankelijk is van de sociale en fysieke omgeving, is er geen universele blauwdruk voor een dergelijke verblijfsplek. Er zijn echter wel punten die bij elke plek aandacht verdienen.

4.1 Aandachtspunten ontwerp groene verblijfsplekken

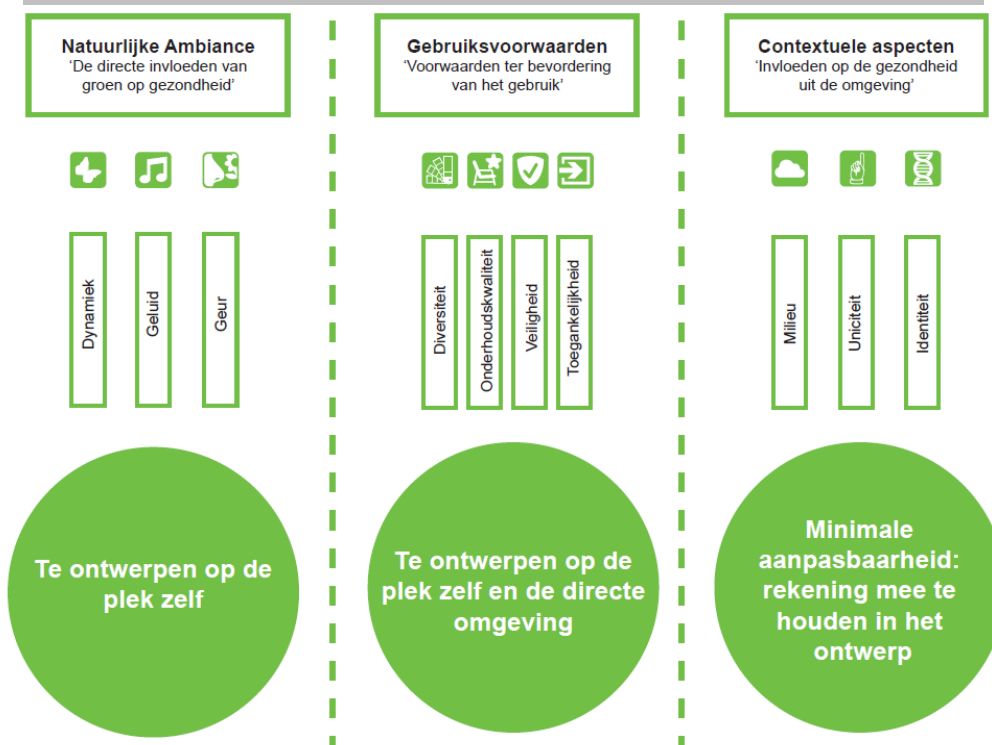
Volgens het rapport “Een gezonde buitenruimte” is een gezonde buitenruimte eigenlijk vanzelfsprekend een groene ruimte omdat juist natuur zorgt voor het bevorderen van de gezondheid. In het rapport worden drie hoofdthema’s aangegeven die bij een ‘gezond ontwerp’ van openbare ruimten een rol spelen: een natuurlijke ambiance, gebruiksvoorwaarden en contextuele aspecten. Daarbinnen worden enkele deelthema’s onderscheiden:

- De *natuurlijke ambiance* van een openbare ruimte is de voornaamste eigenschap van een groene ruimte en deze heeft een directe (gezonde) invloed op gebruikers. Dit thema heeft betrekking op de plek zelf. Deelthema’s zijn: zorg voor dynamiek en afwisseling en voor aangename geluiden en geuren.
- *Gunstige gebruiksvoorwaarden* bevorderen het gebruik van een openbare ruimte. Daarbij zijn deelthema’s: het gebruik door verschillende groepen door diversiteit in gebruikselementen, de zorg voor goed onderhoud van de gehele plek met alle gebruikselementen, de toegankelijkheid waarin begrepen de zichtbaarheid en bereikbaarheid (geen barrières), sociale veiligheid (in en om de plek) en verkeersveiligheid.
- De *contextuele aspecten* betreffen de omgeving van de openbare ruimte. Deelthema’s zijn hier de milieukwaliteit (lawaai, luchtvervuiling), onderscheid t.o.v. andere plekken en de herkenbaarheid van de plek.

Op de volgende bladzijde is een overzicht van alle hoofd- en deelthema’s weergegeven.

De hoofd- en deelthema’s ondersteunen het bepalen van een geschikte locatie en een globaal ontwerp. De precieze invulling wordt aan de ontwerper overgelaten. Van de genoemde thema’s wordt met voorbeelden aangegeven hoe deze kunnen worden vertaald naar een ruimtelijk ontwerp. In het rapport worden voorbeelden gegeven voor drie ruimtelijke vormen: vlakken, lijnen en punten. Samen met methoden om het feitelijk gebruik te bepalen (zie 3.2 hieronder) zijn de hierboven voorgestelde bouwstenen voor een gezond ontwerp opgenomen in een aparte uitgave: “Gezond ontwerpen. De toolbox”.

Figuur A: de drie hoofd- en tien deelthema's bij het ontwerpen van een gezonde buitenruimte

Figuur B: beschrijving van de tien deelthema's bij het ontwerpen van een gezonde buitenruimte

	Dynamiek De buitenruimte heeft elementen die voor zichtbare beweging en afwisseling zorgen.		Toegankelijkheid De ruimte is goed zichtbaar en gemakkelijk te bereiken voor de doelgroep.
	Geluid Er is gezorgd voor elementen die hoorbare natuurlijke geluiden kunnen geven.		Veiligheid Er is gedacht aan maatregelen ter bevordering van de veiligheid (voor de doelgroep).
	Geur De gebruikte planten en bloemen in het ontwerp geven aangename natuurlijke aroma's af.		Milieu De omgeving zorgt niet voor geluidshinder of luchtvervuiling op de plek.
	Diversiteit Zowel met kleuren, materialen als met functies is er voor diversiteit gezorgd.		Unicité Er is rekening gehouden met andere plekken in de omgeving en differentiatie van de omgeving.
	Onderhoudskwaliteit De plek is aantrekkelijk en goed onderhouden en er zijn voldoende voorzieningen voor afval.		Identiteit De plek fungeert als punt van herkenning en als ontmoetingsplek voor sociale cohesie.

4.2 Aandachtspunten gebruik groene verblijfsplekken

In het rapport “Het gebruik van klein openbaar groen” worden drie vormen van gebruik onderscheiden:

1. noodzakelijke activiteiten: het onderweg zijn naar een bestemming;
2. sociale activiteiten: elkaar zien, groeten of ontmoeten, contact hebben;
3. optionele activiteiten: vooral recreatie zoals zitten, zonnen, spelen, sporten.

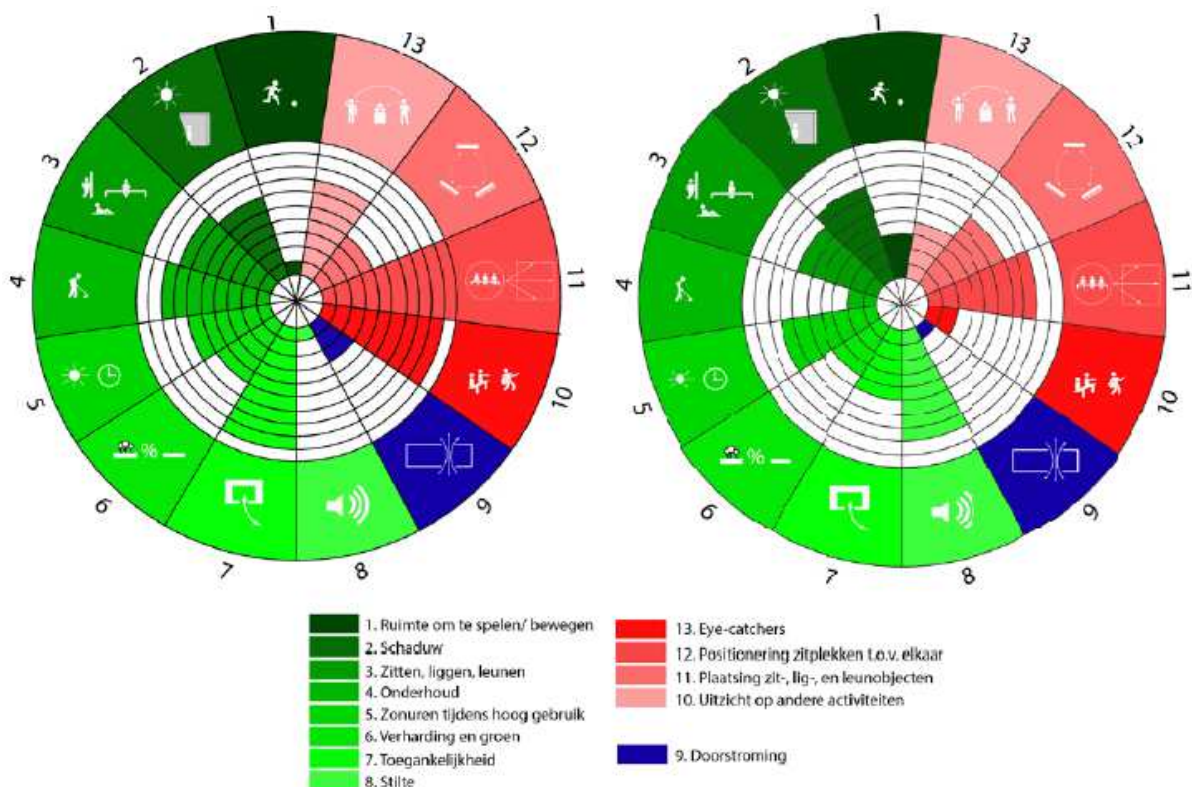
Optionele activiteiten vinden vooral plaats bij een hoge kwaliteit van de plek en bij goede weersomstandigheden, terwijl noodzakelijke activiteiten daar minder van afhankelijk zijn en toch wel worden verricht.

Bij de bovengenoemde gebruiksvormen worden dertien aspecten onderscheiden waarop een bestaande plek beoordeeld kan worden op de gebruikswaarde:

1. noodzakelijke activiteiten: hoe is de doorstroming voor passanten.
2. sociale activiteiten: zijn er aantrekkelijke elementen zichtbaar, is er uitzicht op activiteiten, hoe zijn zitplekken en zit-, lig- en leunobjecten geplaatst.
3. optionele activiteiten: is er gelegenheid om te spelen/bewegen, zitten en liggen (zonnen), is er schaduw, rust, zon; is er verharding en groen, is de plek goed onderhouden en goed toegankelijk.

Na het bekijken van een plek wordt aan elk aspect een score toegekend en aan de hand daarvan kunnen plekken worden beoordeeld en onderling vergeleken. In Figuur C is in een *gebruikswaardediagram* het resultaat daarvan weergegeven voor twee verschillende plekken in Rotterdam (Putselaan en Tweebosstraat). De thema's zijn weergegeven aan de buitenrand

Figuur C: gebruikswaardediagrammen met scores op 13 gebruiksfactoren, toegepast op twee plekken in Rotterdam

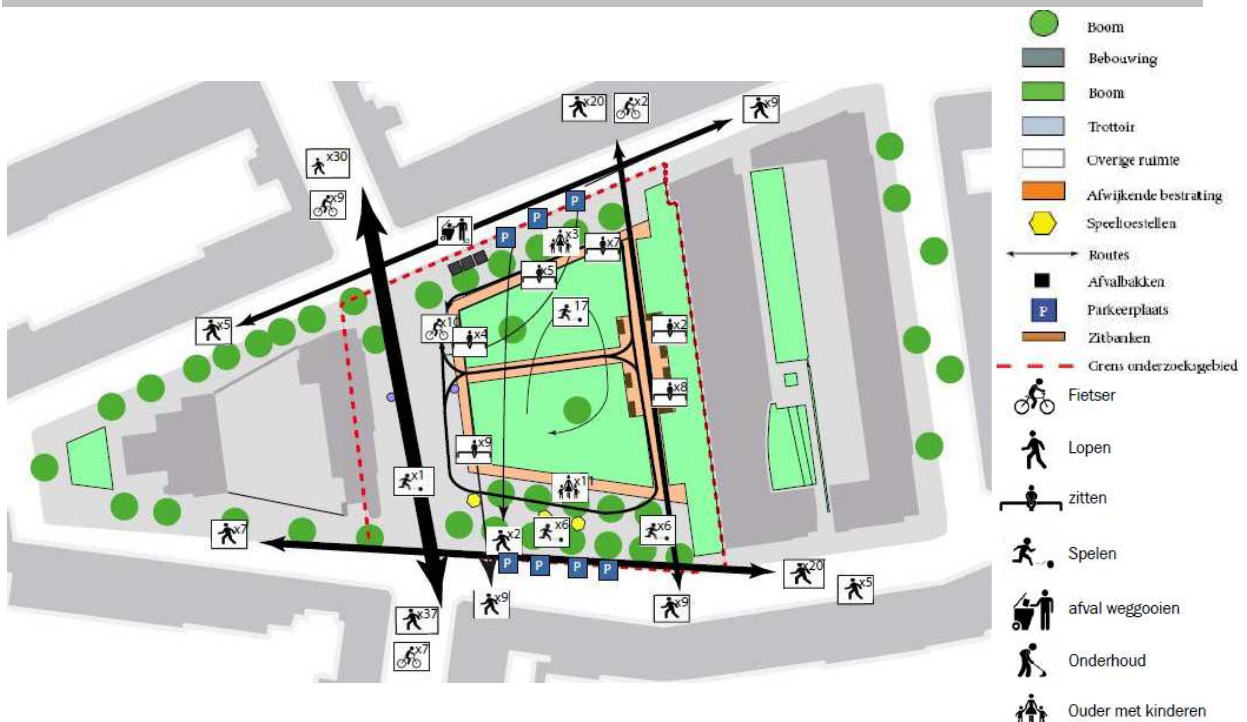
van de cirkels, de scores in het centrale deel.

Samen met methoden om tot een gezond ontwerp te komen (zie 4.1 hierboven) is het gebruikswaardediagram opgenomen in een aparte uitgave: “Gezond ontwerpen. De toolbox”.

4.3 Gebruik groene verblijfsplekken

Volgens het rapport “Het gebruik van klein openbaar groen” is er gewenst en ongewenst gebruik van openbare, groene verblijfsruimtes, maar hangt dat onderscheid mede af van de gebruikers en of het gebruik tot conflicten leidt. Bij de gerapporteerde observaties werd het gebruik van een plek vastgelegd met een camera op een vast punt waarmee elke minuut gedurende een uur een foto van de plek wordt gemaakt (‘time lapse’ fotografie). Dit werd op verschillende tijden van de dag en op verschillende dagen herhaald. Daarnaast werd ten tijde van de waarnemingen gekeken op welke manieren mensen de ruimte gebruiken, met name of dat noodzakelijk was (lopen, fietsen), of sociaal of optioneel waarbij de sociale en recreatieve (optionele) activiteiten werden genoteerd. Het resultaat kan worden weergegeven als ruimtelijke gebruikspatronenkaart waarvan figuur D een voorbeeld geeft, nl. het gebruik van het Schelfplein in de middag. Pijlen geven de passerende voetgangers en fietsers (doorstroming) aan; hoe dikker de pijl hoe meer mensen het betreft zoals ook vermeld in de pictogrammen voor lopen en fietsen. De overige activiteiten worden allen met pictogrammen weergegeven.

Figuur D: gebruikspatronenkaart van Schelfplein (Rotterdam) ’s middags. Doorstroming is met pijlen aangegeven, andere activiteiten met pictogrammen waarin een getal staat voor het aantal waarnemingen.

4.4 Resultaten van toepassing Toolbox

De gebruiksobservaties hebben in het deelonderzoek in Rotterdam geleid tot concrete aanbevelingen voor elk van de zes onderzochte locaties. De aanbevelingen worden hier kort samengevat, zodat duidelijk kan worden dat de observaties kennis opleveren die men kan gebruiken om verblijfsplekken beter te laten functioneren.

- Op de locatie Putselaan bleek dat het groen niet werd gebruikt. Er was wel soms een tekort aan zitplekken, zodat aanbevolen wordt bankjes, met beschutting, toe te voegen.
- De locatie Tweebosstraat wordt alleen voor sociale interactie gebruikt. De gebruikswaarde kan worden verhoogd door groen toe te voegen: tuinieren sluit ook aan bij sociale functie en leefstijlen in de buurt.
- De locatie Asterstraat is vooral bedoeld voor spelen en sporten en wordt daar ook goed voor gebruikt. Er zijn ook toeschouwers maar er is soms een gebrek aan zitgelegenheid. Aanbevolen wordt de sociale interactie (het bekijken en een praatje maken) te bevorderen door meer zitruimte te bieden.
- Op de locatie Putsebocht zijn weinig gebruikers gezien. Aanbevolen wordt de plek meer een eigen identiteit te geven (eyecatcher) en bankjes met beschutting in het groen te plaatsen.
- De locatie Schelfplein heeft een hoge gebruikswaarde en kent ook een hoog gebruik. Om ook stressherstel te bevorderen wordt aanbevolen meer kleur (bloemen) en beschutting (tegen zomerzon en winterkou) aan te brengen.

5. SpeelScan

De SpeelScan is een verdere ontwikkeling van de 4B-Speelnatuurscan³. Een eerste versie (Speelscan 1.0) is in de praktijk getoetst in Zwolle, Eindhoven en Amsterdam met behulp van student-onderzoekers en bewoners. De SpeelScan richt zich primair op speelplekken voor kinderen tot en met 12 jaar.

5.1 Aandachtspunten speelplekken

In het eerste deel van de SpeelScan wordt de gebruikswaarde van een speelplek op een aantal factoren getoetst. De gebruikswaarde wordt bepaald aan de hand van een aantal vragen, dat men kan verdelen over enkele onderwerpen:

- doelgroepen: naar leeftijd en typen speel/sportactiviteiten;
- inrichting: zonerings (sport/spel, leeftijden), omheining, ondergrond, voorzieningen;
- diversiteit: aan speelmogelijkheden, ook uitdagend, creatief;
- beheer en onderhoud: toestellen, ondergrond, ongewenste flora, waterkwaliteit, afval/vervuiling;
- veiligheid: sociaal (toezicht, overlast gevende groepen) en verkeer (veilige bereikbaarheid).

Voor een belangrijk deel gaat het om onderwerpen die hierboven (4.1) in het hoofdthema 'gebruiksvoorwaarden' aan de orde kwamen, maar dan toegepast op speelplekken. De daar genoemde hoofdthema's '(natuurlijke) ambiance' en 'contextuele factoren' komen in de SpeelScan minder aan de orde vanwege de specifieke focus van de speelscan op speelplekken en omdat deze zich in eerste instantie niet richt op een nieuw ontwerp, maar op het inventariseren van bestaande plekken. Daarbij wordt vooral de (diversiteit in de) inrichting en de onderhoudsstaat van de plek onderzocht, maar is ook aandacht voor de omgeving (bereikbaarheid, veiligheid).

Samen met de resultaten van de observatie van een speelplek (5.2) kan met de SpeelScan een eendoordeel worden gegeven over de kwaliteit en het gebruik van een speelplek; dit wordt nader toegelicht in paragraaf 5.3.

De SpeelScan kan gebruikt worden bij nieuwe speelplekken als men de aandachtspunten gebruikt als checklist bij de keuze van locatie en inrichting van de speelplek. Dit moet wel worden begeleid door een visie op de gewenste doelgroep(en) en activiteiten.

5.2 Gebruik speelplekken

De SpeelScan is vooral bedoeld voor buitenspeelplekken en kinderen van 0-4 en 5-12 jaar. Het gebruik wordt door directe observatie vastgesteld op tijden dat de meeste kinderen buiten

³ Onderzoeksrapport en scan & protocol 4B-Speelnatuurscan'; uitgaven Ministerie Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en Hogeschool Windesheim, ongedateerd (maar vermoedelijk 2010)

worden verwacht: in lunchtijd (12-13 uur), na school (15:30-17 uur) en de vroege avond (18-20 uur). Het moet bovendien droog weer zijn.

Volgens de SpeelScan wordt op een speelplek viermaal in een uur het aantal kinderen geteld en genoteerd in een tabel. Jongeren en volwassenen kunnen desgewenst worden toegevoegd (zie tabel I). Dit gebeurt voor jongens en meisjes apart in twee leeftijdsgroepen. De SpeelScan bevat instructies voor de wijze van observeren.

Verder worden, op grond van observaties tussen het tellen in, de volgende zaken genoteerd:

- activiteiten van aanwezige kinderen (ongeacht het aantal) waarbij diverse vormen van sport en spel worden onderscheiden⁴;
- speelonderdelen en gebieden die het meest en minst worden gebruikt;
- aanwezigheid en bezigheden van ouders⁵;
- niet bedoeld gebruik van de speelplek door kinderen of anderen.

De waarnemingen kunnen naar believen worden herhaald op andere dagen, liefst op hetzelfde tijdstip van de dag. Tenslotte wordt genoteerd in hoeverre de observaties overeenkomen met eerdere ervaringen van de waarnemer (zoals een beheerder of bewoner). In feite wordt op deze manier nagegaan of de waarnemingen representatief zijn voor het ‘gemiddelde’ gebruik.

De resultaten per scan bieden informatie over het gebruik van een plek: in welke mate worden plek en speelonderdelen gebruikt, wat doen kinderen en ouders, is er sprake van ‘oneigenlijk’ gebruik? De geobserveerde aantallen zijn ook nuttig om het gebruik over langere tijd te volgen: het gebruik zal afhangen van het aantal kinderen in de buurt, maar het kan ook met de plek zelf of de omgeving te maken hebben, bijv. versleten/verouderde speeltoestellen, andere speelgelegenheden of een veranderd gevoel van veiligheid.

Tabel I: observatieformulier Speelscan: opeenvolgende waarnemingen op één speelplek

Observatie nr.	1	2	3	4	5 en eventueel meer observaties
Tijd					
Jongens 0-4					
Jongens 5-12					
Meisjes 0-4					
Meisjes 5-12					
Jongeren					
Volwassenen					

⁴ traditioneel spelen op of in toestellen, klimmen/ klauteren (niet op traditionele speeltoestellen), verstoppertje, voetballen/hockeyen/ handballen, basketballen, volleyballen/tennissen, tafeltennissen, tikkertje/rennen e.d., skaten/skeelers of skate/waveboarden, fietsen, zwemmen, pootje baden, ontdekken/verkennen, zitten/chillen/ rondhangen/rondkijken/observeren, spelen in los zand, touwtjespringen, bouwen met losse materialen, anders ...

⁵ zitten, staan, spelen met kinderen, sociaal actief, anders...

5.3 Toetsing SpeelScan

De eerste versie van de SpeelScan (1.0) is ontwikkeld in het deelproject in Zwolle. De resultaten werden gebruikt om de methodiek te verbeteren. De scan werd door de student-onderzoekers en een wijkbeheerder beoordeeld als bruikbaar (duidelijk, makkelijk in te vullen) en betrouwbaar (met verschillende waarnemers werden dezelfde resultaten verkregen).

Deze versie van de SpeelScan is vervolgens in drie gemeenten getest. In Eindhoven, waar de SpeelScan 1.0 werd toegepast op twee plekken die onder andere voor spelen waren bedoeld, werd geconstateerd dat de vragen met betrekking tot de gebruikswaarde (het potentiële gebruik) het beste door de wijkbeheerder konden worden ingevuld, omdat deze kennis van het gebied heeft. De waarnemingen van het feitelijke gebruik vereisten geen specifieke kennis van het gebied en kunnen door verschillende soorten personen worden gedaan. In Eindhoven werden de waarnemingen door bewoners uitgevoerd, wat het voordeel had dat zij wisten hoe de plekken gewoonlijk gebruikt werden. In Eindhoven had men graag ook (groot)ouders en andere groepen mensen willen noteren omdat deze een rol vervulden qua toezicht en levendigheid. Tenslotte werd geconstateerd dat het langduriger waarnemen van een kleine plek weinig afwisseling biedt, wat gecompenseerd kan worden door achtereenvolgens meerdere plekken te bezoeken, en de waarnemer nogal opvalt. Ook was er behoefte aan een samenvattend oordeel op basis van alle observaties. Een tweede test werd in Zwolle uitgevoerd. Daarbij werd geconstateerd dat sommige vragen onduidelijk waren en dat de scan uitgebreid kan worden met andere waarnemingstijden en meer leeftijdsgroepen; ook werd aanbevolen de observaties met grotere tussenpozen (15 i.p.v. 5 minuten) uit te voeren: in de tussentijd kunnen dan andere speelplekken worden geobserveerd. Tenslotte werden in Amsterdam zowel de SpeelScan 1.0 als IGOR (zie H. 6) toegepast bij een monitoring van speelplekken waarvan er enkele zouden worden opgeknapt. De SpeelScan werd daarbij wel op verschillende dagen achtereenvolgens toegepast, dus niet over één kwartier. Er werd geconstateerd dat de SpeelScan 1.0 een handig instrument is, maar dat –net als in Eindhoven en Zwolle– de waarnemer door aanwezigheid gedurende een kwartier teveel opvalt en dat er in die tijd ook te weinig verandert.

Voor de gemeente is het nuttig, zoals in Zwolle en Eindhoven werd geconstateerd, om een beoordeling te kunnen geven op grond van de resultaten van de SpeelScan. Voorgesteld wordt het resultaat samen te vatten door een kleurcode:

- Groen: speelplek in orde wat betreft onderhoud, beheer en veiligheid en gebruikt zoals bedoeld, gemeente dient regulier onderhoud te plegen;
- Oranje: speelplek heeft onderhoud nodig, wordt niet helemaal gebruikt zoals bedoeld, heeft aandacht van de gemeente nodig;
- Rood: speelplek niet op orde, wordt voor andere doeleinden gebruikt, actie van gemeente nodig.

5.4 Resultaten van toepassing SpielScan

De deelonderzoeken waarin de SpielScan is toegepast waren primair bedoeld om de methodiek in de praktijk te evalueren en daarmee de Speelscan te verbeteren. Toch hebben de resultaten ook nog nuttige gegevens opgeleverd.

In de in Zwolle geobserveerde buurt in Aalanden zijn negen speelplekken, maar zouden zes voldoende moeten zijn. Door de observaties werd zichtbaar welke niet of nauwelijks gebruikt werden. Dat resultaat zal in een gesprek met de buurt meegenomen worden. In Amsterdam werd de SpielScan toegepast in een wijk waar enkele speelplekken worden gerenoveerd. Na renovatie zullen de plekken opnieuw worden gereserveerd. De resultaten van beide observatieperiodes zullen worden vergeleken om te zien of de herinrichting succesvol was.

6. Inventarisatie Gebruik Openbare Ruimte (IGOR)

De observatiemethode Inventarisatie Gebruik Openbare Ruimte (IGOR) is bij GGD Amsterdam ontwikkeld en is in principe voor alle kleinere openbare ruimten bedoeld. De methode komt overeen met die in de uitgave *Succesvolle openbare ruimtes* (zie bijlage 1) welke aandacht besteedt aan belangrijke principes bij het ontwerp van openbare ruimtes, maar ook aan het observeren van wat mensen daar doen. Daarbij wordt gesteld dat door observatie wordt gekwantificeerd wat anders als intuïtie of als een mening zou worden beschouwd: “als iemand een openbare ruimte observeert, dan komt hij erachter hoe hij werkelijk gebruikt wordt, in plaats van hoe hij denkt dat hij gebruikt wordt”. De uitgave bevat een overzicht van observatietechnieken en voorbeelden van formulieren om waarnemingen te noteren. De waarnemingen zijn gedetailleerder dan die in de *SpeelScan* en vergelijkbaar, hoewel wat anders gestructureerd, met die in IGOR.

IGOR is gericht op het meten van het gebruik en richt zich veel minder op de gebruikswaarden of kwaliteiten van een plek. Wel wordt de actuele toestand van een plek tijdens de waarnemingen beschreven, zodat duidelijk is onder welke omstandigheden deze plaats vonden.

6.1 Inventarisatie openbare plekken

Vóór het observeren van het gebruik wordt een plek in functionele subgebieden verdeeld op basis van aanwezige gebruikselementen (speeltoestellen, banken, zitranden, zandbak) of functie (gebied met bankjes, met speeltoestellen, ligweide, voetbalveld, water). Deze worden op een plattegrond van de plek weergegeven. Eventueel kan worden genoteerd welke voorzieningen (scholen, kinderopvang, winkels, buurthuis) er in de directe omgeving zijn.

Het doel van de inventarisatie bepaalt hoe gedetailleerd het gebied moet worden verdeeld: als men wil weten of bepaalde gebiedsdelen of gebruikselementen worden gebruikt is het handig daarvan aparte subgebieden te maken. Een subgebied moet klein genoeg zijn opdat het bij de observatie in één oogopslag kan worden overzien.

Bij het bezoek aan de plek wordt de eerste keer (per dag) op een formulier ‘IGOR ruimte’ genoteerd wat voor weer het is. Vervolgens wordt per subgebied genoteerd welke gebruikselementen aanwezig zijn en of het subgebied (met de gebruikselementen daarin) schoon en heel is. En tenslotte een indruk van het gebied: wat is er te horen, zien, ruiken, voelen; is er wind, zon? Bij observaties later op de dag wordt dit alleen nog genoteerd als er een verandering wordt geconstateerd.

6.2 Gebruik openbare plekken

IGOR is geheel gebaseerd op systematische, kwantitatieve waarnemingen, niet op de meer kwalitatieve ervaringen van bewoners of ambtenaren met een plek. De observatieresultaten worden op een formulier 'IGOR gebruikers' genoteerd. Met IGOR is het nodig meerdere keren te observeren om een 'gemiddeld' beeld van een plek te krijgen. Het observeren met IGOR gaat, bij een ervaren waarnemer, zo snel dat binnen een dagdeel of zelfs enkele uren gemakkelijk een groot aantal plekken in een gebied (wijk of buurt) kan worden bezocht.

Bij IGOR worden de observaties bepaald door het doel van de inventarisatie. Als het een buurtparkje betreft staan wellicht sociaal contact en ontspanning voorop en wordt vooral daarop gelet, bij spelen kan specifiek op het gebruik van speeltoestellen worden gelet. Bij één van de Amsterdamse deelonderzoeken was het doel de ontwikkeling te volgen in de mate van buitenspelen in enkele wijken; daarom werd kinderen en speelactiviteiten getalsmatig waargenomen. Het andere deelonderzoek was een pilotstudie naar het gebruik van natuurspeeltoestellen en daarbij lag de nadruk sterk op de aanwezigheid en het gebruik van natuurlijke elementen. Bij het observeren worden verder leeftijdsgroepen en geslacht onderscheiden voor zover dat nuttig is voor de inventarisatie.

Als IGOR wordt gebruikt voor monitoren, dan is in het eenvoudigste geval het turven van alleen het aantal personen genoeg. Dat kan dus makkelijk als kleine extra taak worden gedaan door een geïnstrueerde medewerker in de buitendienst of een vrijwilliger.

6.3 Toepassing op speelplekken

Tabel II geeft een uitwerking van de IGOR-aanpak, namelijk de scoretabel die is gebruikt in het eerste Amsterdamse deelonderzoek. Dit betrof een wijk waar een aanpak voor Jongeren Op Gezond Gewicht (JOGG) werd ontwikkeld en waarin één van de elementen het stimuleren van buitenspelen was. Het buitenspelen in de wijk wordt gedurende meerdere jaren gevolgd en daarvan betrof dit deelonderzoek één periode, in 2012. Student-onderzoeker Guido Stut heeft tabel b opgesteld waarbij het van belang was hoeveel kinderen (2-5 en 6-12 jaar) en jongeren (13-18 jaar) buiten actief waren. Omdat de (ervaren) veiligheid mede afhangt van de aanwezigheid van volwassenen, vooral ouders, is ook hun aanwezigheid genoteerd. In een aparte handleiding wordt de wijze van observeren beschreven. In dit onderzoek werden zowel formele als informele (straat, stoep) plekken geobserveerd. Door de gedetailleerde kwantitatieve observaties konden de resultaten gebruikt worden voor een kwantitatieve analyse. In figuur E is het aantal waargenomen kinderen weergegeven op een plattegrond van de wijk: bij elk subgebied is aangegeven hoeveel kinderen er in totaal zijn waargenomen.

Figuur E: plattegrond JOGG-wijk met totaal aantal waargenomen kinderen (6-12 jaar) per subgebied tijdens 10 bezoeken in 2012; subgebieden tezamen bedekken gehele wijk

Tabel II: observatieformulier IGOR: waarnemingen op een speelplek (verdeeld in subgebieden) bij verschillende leeftijdsgroepen

Datum: Waarnemer:		<i>activiteiten kinderen</i>						<i>puber / adolescent 13-18</i>		<i>volwassenen 18+</i>		
Dag	Subgebied	<i>inactief</i>	<i>lopen</i>	<i>rennen</i>	<i>fietsen, steppen...</i>	<i>voetbal</i>	<i>sport/spel overig</i>	<i>sport/spel speeltoestel</i>	<i>inactief</i>	<i>actief</i>	<i>Begeleider/ toeschouwer</i>	Opmerkingen
		kleuter										
		kind v										
		kind m										
		kleuter										
		kind v										
		kind m										
		kleuter										
		kind v										
		kind m										
		kleuter										
		kind v										
		kind m										

Het tweede deelonderzoek betrof het gebruik van natuurspeelreinen in Amsterdam, waarbij het ging om een (voor zover ons bekend) eerste inventarisatie op dit terrein. Uitgangspunt was het in de JOGG-wijk ontwikkelde observatieformulier waarvan enkele activiteiten werden overgenomen (inactief, voetballen, fietsen, sport/spel algemeen, sport/spel met speeltoestel), met daaraan toegevoegd: sport/spel algemeen met natuur, en sport/spel met natuurlijke voorwerpen. De leeftijdsgroepen werden anders gekozen omdat het onderscheid tussen kleuters van 2-5 jaar en kinderen van 6-12 jaar lastig is; het onderscheid tussen peuters tot twee jaar en kinderen van 2-12 jaar werd eenvoudiger geacht. Voor het overige waren de observatieformulieren gelijk en werd ook voor elk terrein een indeling in subgebieden vastgesteld.

Bij dit onderzoek werden ook ouders geïnterviewd om aanvullende informatie te krijgen over de bezoekfrequentie en -duur, afstand woning-speelreinen (via postcode), voorkeur van speelplek en het belang van natuurlijke elementen. Dit maakt geen deel uit van het gebruiksinstrument, maar deze of andere aanvullende informatie kan uiteraard waardevol zijn.

Tenslotte werden in Amsterdam zowel IGOR als de Speelscan 1.0 toegepast bij een monitoring van speelplekken in een wijk. Het voordeel was dat met IGOR het hele gebied in de wijk kon worden geobserveerd, ook de informele speelruimte. Maar deze methode leek te uitgebreid voor het hele gebied, wellicht omdat er erg weinig kinderen werden gezien: op zes meetmomenten op evenzoveel dagen werden slechts 21 kinderen waargenomen.

6.4 Resultaten van toepassing IGOR

Het onderzoek in de JOGG-wijk in het stadsdeel Nieuw West is in drie achtereenvolgende jaren uitgevoerd. De data van het onderzoek uit 2012 (zie 6.3) zijn het meest uitvoerig geanalyseerd (zie verslag Guido Stut, bijlage 1). Uit het eerste onderzoek in 2011 bleek dat er op twee van de totaal 14 formele speelplekken bij geen van de 24 observatierondes iemand werd waargenomen. Voorafgaand aan de observaties in 2012 waren twee nieuwe speelplekken geopend, en nu werd ook de informele speelruimte (straten en stoepen) geobserveerd. Daaruit bleek dat 60% van de kinderen (t/m 12 jaar) op formele plekken speelt, maar 40% dus daarbuiten, op stoep en straat. Verder bleken er aanzienlijk meer kinderen op de formele speelplekken te spelen dan in 2011 en in 2013 was dat aantal nog verder gegroeid. Steeds werden er duidelijk minder meisjes dan jongens buiten gezien ondanks dat er in de wijk vrijwel evenveel meisjes als jongens wonen. De observaties tonen aan dat de nieuwe speelplekken succesvol zijn.

Om te kunnen zien of de aanpak van speelplekken succesvol is, wilde stadsdeel Nieuw West IGOR toepassen bij herinrichtingen. In een buurt waar enkele speelplekken zouden worden heringericht, zouden deze plekken voor en na herinrichting worden geobserveerd om het effect van de ingreep te zien. In opdracht van het stadsdeel is dit uitgevoerd door studenten van de Hogeschool van Amsterdam in het kader van BOOT Nieuw West (Buurtwinkel voor Onderzoek, Onderwijs en Talentontwikkeling). Behalve observatie behoorden ook bewonersparticipatie en speelplekontwerp tot hun opdracht. Dit is in najaar 2013 begonnen in de Wildemanbuurt en zal in 2014 worden voortgezet in dezelfde en een andere buurt. Zo

mogelijk zullen daar later ook andere stadsdelen aan worden toegevoegd. Het bleek dat er in de Wildemanbuurt weinig werd gespeeld: er werden per observatieronde minder dan 10 kinderen geteld. Het blijkt dat er hier per 100 peuters gemiddeld één buiten werd gezien, per 100 kinderen werden er slechts twee buiten gezien. In de JOGG-wijk waren dat er drie resp. negen.

Het onderzoek naar natuurspeel terreinen was bedoeld als een eerste verkenning. Naast de observaties werden hier ook ouders ondervraagd over hun bezoeken en oordeel over natuurlijke speelplekken. Op meer natuurlijke speelplekken blijven kinderen (met hun ouders) langer dan op traditionele speelplekken en ze komen ook van verder weg. Bij buurtspeeltuinen is de nabijheid een belangrijke reden om erheen te gaan, maar bij natuurspeel terreinen is de hoge natuurlijkheid ook belangrijk hoewel men er wel minder vaak heen gaat. Opmerkelijk was dat het aandeel meisjes op natuurlijke speelplekken groter is dan op gewone speelplekken.

7 Toepassing instrumenten

7.1 Wetenschappelijke verantwoording

Elk van de afzonderlijke rapportages waarin de instrumenten worden behandeld (zie bijlage 1) bevat een overzicht van literatuur welke geraadpleegd is bij de ontwikkeling van het betreffende instrument. Daarbij geldt dat er wetenschappelijk duidelijk aanwijzingen zijn voor de gezondheidsbevorderende invloed van groen in de woonomgeving en (buiten) spelen. Wetenschappelijk is er minder houvast naarmate het meer over concrete en praktische implementatie (het feitelijke ontwerpen van openbare ruimten) gaat, omdat de invloed van vele sociale, demografische en ruimtelijke factoren nog onvoldoende bekend is.

De observatiemethoden zijn deels ontleend aan beschreven methoden of kunnen daarmee vergeleken worden. Dit is in de afzonderlijke rapporten beschreven. Zowel bij de Speelscan als IGOR is onderzocht wat de invloed van de observator was (inter-observer variability). Bij IGOR bleek dat het gemiddelde en de standaarddeviatie van verschillende observaties na ongeveer zes observaties stabiel bleef. Het is echter nog niet duidelijk of dit algemeen geldt en (dus) ook niet wanneer een observatie representatief is. Een probleem hierbij is dat er nog zo weinig kwantitatief bekend is van het gebruik van openbare ruimten. Daardoor is er onvoldoende kennis van de variabiliteit in dat gebruik in relatie tot de tijd van dag, week en jaar en de ruimtelijke, demografische en sociale omgeving. Het is juist het doel van dit project geweest om die kennis te kunnen gaan vergaren.

7.2 Toepasbaarheid deelnemende gemeenten

In Rotterdam zijn de resultaten van het onderzoek naar het ontwerp en gebruik van groene verblijfsplekken gepresenteerd in een lunchlezing bij het cluster Stadsontwikkeling. De aanwezigen waren enthousiast over de ontwikkelde methode maar gaven aan dat voor een concrete toepassing nog nadere uitwerking noodzakelijk is. Daarnaast zou het interessant zijn om naast het bestaande instrument, dat uitgaat van gebruik door professionals, een instrument te ontwikkelen dat ook samen met bewoners en gebruikers van (beoogde) groene plekken in te zetten is. Momenteel wordt hier aan gewerkt. De toolbox is al ingezet voor een aantal locaties in het centrum waar herinrichtingsplannen aan de orde zijn. Het leverde bruikbare informatie en aanwijzingen op en Rotterdam denkt het vaker in te zetten.

Het project is in Amsterdam gepresenteerd bij het Beleidsteam Stad van de Dienst Ruimtelijke Ordening. Daar werd benadrukt dat voor medewerkers van DRO een integrale visie op openbare verblijfsruimten en speelplekken belangrijk is, maar evaluatie van ingrepen en het door monitoren “de vinger aan de pols houden” werden als nuttige en uiteindelijk leerzame aanvullingen gezien. De uitvoering behoort in Amsterdam bij de stadsdelen en daarom werd aanbevolen dit in een overleg met stadsdeelmedewerkers te presenteren. Vermeld kan nog worden dat de gemeente Diemen, in het werkgebied van GGD Amsterdam, een speelruimteplan heeft laten opstellen (*Geef ze de Ruimte; Beleidsnota buitenspelen Gemeente Diemen*), waarin in feite de hier bepleite aanpak is gevolgd. Bijzonder is dat de observaties door scholieren zijn uitgevoerd.

Zoals in 5.4 beschreven zullen in Eindhoven en Zwolle de resultaten van de deelonderzoeken gebruikt worden bij overleg met bewoners. Daarnaast heeft GGD Brabant op twee bijeenkomsten de Speelscan besproken met lokale gezondheidsadviseurs. Zij waren positief omdat de Speelscan de mogelijkheid tot evaluatie geeft en wilden deze ook aan gemeenten gaan aanbieden, maar de uitvoering zou als nadeel kunnen worden gezien; met de gemeenten zou besproken moeten worden op welke wijze dat zou kunnen worden ingevuld.

7.3 Reacties vanuit niet deelnemende gemeenten

Aan de hand van een aantal aandachtspunten zijn medewerkers van een vijftal gemeenten (Almere, Amersfoort, Breda, Doetinchem en Heerenveen) ondervraagd over het groen- en speelbeleid in hun gemeenten en de mogelijkheden of beperkingen om de SpeelScan te gaan gebruiken. In bijlage 2 is een overzicht van de reacties gegeven. Daaruit blijkt dat de SpeelScan door alle vijf als een welkome bijdrage wordt gezien. Daarbij geeft één gemeente aan dat de SpeelScan kan helpen bij het onderbouwen van keuzes (hoewel ook 'het niet moeilijker gemaakt moet worden dan het is'), een andere dat de voordelen ervan zeker worden gezien. Twee andere gemeenten willen de SpeelScan gaan gebruiken voor een goede analyse bij herinrichting of reconstructie respectievelijk een nieuwe inventarisatie van speelplekken, de vijfde gemeente pas over een paar jaar als evaluatie na het invoeren van onlangs geformuleerde plannen. Belemmeringen ziet men vooral in werklust: het kost tijd de SpeelScan toe te passen. Het instrument zou liefst in de eigen beheerssystemen moeten passen en zo kort mogelijk zijn. Twee gemeenten denken dat het verlichting zou kunnen geven als bewoners (ouders) de scan uitvoeren, maar denken tegelijk dat dat tot een vertekend beeld zou kunnen leiden: wellicht worden de uitkomsten dan beïnvloed door de wensen van de ouders. Eén gemeente suggereert dat kinderen zelf misschien de scan wat betreft feitelijk gebruik kunnen uitvoeren. Dat idee is in Diemen eigenlijk al uitgevoerd.

Ook is een reactie gevraagd aan Yalp, leverancier van sport- en speeltoestellen. Yalp vindt vooral het meten van het feitelijk gebruik interessant; ook inspectie en beheer zouden daar meer op moeten worden afgestemd. Dat meten zou door bewoners kunnen worden gedaan, het overige door de gemeente. De scans kunnen dan een goede toets vormen op een speelbeleidsplan en deze verder aanscherpen.

8 Conclusies

8.1 Het beoordelen van de potentiële gebruikswaarde of bruikbaarheid

Voor nog te realiseren groene openbare ruimten geeft de Toolbox Gezond Ontwerpen een handvat bij het bepalen van een goede locatie en aandachtspunten voor een 'gezond ontwerp' aan de hand van drie hoofdthema's waarbinnen een tiental deelthema's worden onderscheiden. De toolbox is niet specifiek op speelplekken gericht, hoewel deze ook hiervoor als lijst met aandachtspunten kan worden gebruikt.

Voor speelplekken kunnen de aandachtspunten in de SpeelScan worden gebruikt welke specifiek voor kinderen en spelen is bedoeld. Eventueel kan dit worden aangevuld met de KinderStraatScan voor de informele speelruimte.

8.2 Het beoordelen van de feitelijke gebruikswaarde of benutting

In de deelonderzoeken zijn verschillende methoden gebruikt, maar ze hebben als overeenkomst dat een plek herhaaldelijk wordt geobserveerd en dat daarbij het aantal personen en hun bezigheden worden geregistreerd. In feite wordt in alle gevallen steeds een serie momentopnamen gemaakt. In één deelonderzoek (Rotterdam) is dat letterlijk gedaan met een camera waarmee met een vast tijdsinterval foto's werden genomen, in de overige onderzoeken door het op verschillende tijdstippen waarnemen van de personen in een (deel)gebied. De verschillen bij de deelonderzoeken ontstaan door verschillen in de wijze van observeren en het latere analyseren van de observatiegegevens.

De Toolbox geeft ingrediënten voor het inventariseren van het gebruik van een plek, maar geeft geen handleiding hoe dat uit te voeren. Dat kan wel aan de overige methoden worden ontleend. IGOR richt zich op kleine openbare verblijfsruimten en op het observeren van aantallen gebruikers en hun activiteiten. Er is geen vaste lijst van te observeren groepen of activiteiten omdat dit afhangt van de functie van de plek en het doel van de inventarisatie. De SpeelScan is juist heel specifiek, maar de observaties worden deels op ongeveer gelijke wijze uitgevoerd als bij IGOR: de waarnemingstabel in de SpeelScan kan men zien als een eenvoudige toepassing van die in IGOR. Tabel III is een variant van tabel II en laat de overeenkomst tussen de scoreformulieren van IGOR (hele formulier) en de SpeelScan (donkergekleurde deel) zien. In tabel III hebben de activiteiten te maken met buiten spelen van kinderen. In dat geval hoeven geen activiteiten te worden ingevuld bij andere leeftijdsgroepen (de lichtgrijze vakken). De SpeelScan richt zich, wat het scoren van aantallen betreft, alleen op aantallen kinderen en beslaat het gekleurde deel van tabel c; de activiteiten worden niet gekwantificeerd. In de methodiek van IGOR worden ook groepen (naar leeftijd en geslacht) en activiteiten gescoord, maar de keuze van groepen en activiteiten liggen niet vast en worden ontleend aan het doel van de inventarisatie.

Tabel III: formulier voor het scoren van het gebruik volgens IGOR; genoemd zijn de groepen personen die men mogelijk wil waarnemen en activiteiten die met spelen verband houden; in de speelscan wordt alleen het gekleurde deel gebruikt

IGOR gebruikers				Activiteiten								voeg activiteiten toe of verwijder deze
Datum:	Waarnemer:			<i>zitten/staan/hangen</i>	<i>lopen</i>	<i>rennen</i>	<i>fietsen, steppen...</i>	<i>voetbal</i>	<i>gebruik speeltoestel (doelgebruik)</i>	<i>sport/spel overig</i>	<i>transport (geen verblijf)</i>	
Subgebied	Tijd		Aantal personen	zi	lo	re	fi	vo	gs	sp		
		peuter v										
		peuter m										
		kind v										
		kind m										
		puber v										
		puber m										
		volwassene v										
		volwassene m										
		oudere v										
		oudere m										

Herhaal voor volgende subgebieden en waarneemtijden

8.3 Advisering door GGD-en

Uit de reacties van gemeenten (paragrafen 7.2 en 7.3) blijkt dat het feitelijk vaststellen van het gebruik van openbare plekken als waardevol wordt gezien. Tegelijkertijd blijkt uit veel reacties dat men opziet tegen extra werkzaamheden. Het is nog onduidelijk hoe de observatie-instrumenten een vaste plek zouden kunnen krijgen bij gemeenten, mede omdat er geen vaste werkwijze per gemeente is (bijvoorbeeld besteden sommige het beheer van openbare ruimten uit) en niet altijd een verantwoordelijke dienst is aan te wijzen voor het monitoren of evalueren (zoals de keuze uit afdelingen die met sport en recreatie, handhaving openbare ruimte of beheer hebben te maken).

Er zijn verschillende mogelijkheden om instrumenten voor het monitoren van de benutting van groene plekken en speelplekken in te passen:

- In het beleid moet worden vastgelegd dat het gebruik van openbare ruimte wordt gemonitord en dat de resultaten daarvan worden gebruikt bij de (her)inrichting ervan en eventueel een rol kunnen spelen bij het bevorderen van het gebruik.
- Daarbij moet worden vastgesteld op welk detailniveau moet worden geobserveerd (alleen aantallen personen, of ook (leeftijds)groepen en/of activiteiten) en in welke periode (tijd van de dag/week/jaar).

- Ook moet worden vastgesteld wie gaat observeren. Zijn dat in het gebied actieve ambtenaren (bijvoorbeeld beheer groen/openbare ruimte of handhavers) of door de gemeente geselecteerde bewoners of te werven waarnemers? Bij die laatste groep kan men denken aan vrijwilligers, free-lancers of betaalde studenten/leerlingen, of een opleiding waar dit in een vast studie-onderdeel kan worden opgenomen. Daarbij moet ook worden vastgesteld wie de observatiedata bundelt en analyseert.

Een GGD kan helpen hiervoor een plan te maken. Om dit voor een eerste keer te doen zal relatief veel tijd kosten, maar als het routine is geworden volstaan relatief geringe tijdsinvesteringen. Vergelijk dit met verkeerstellingen die, eenmaal ingepast in ambtelijke taken, een routinematig maar onmisbaar onderdeel zijn geworden van het verkeersbeleid. Een GGD kan ook behulpzaam zijn bij de analyse en interpretatie van data.

Bijlage 1: Overzicht documenten

Rapportages deelprojecten

Antonie van Loon en Christian Quist van de Hogeschool Rotterdam (Instituut voor de Gebouwde Omgeving) hebben een stage doorlopen bij de afdeling Ruimte en Wonen van de gemeente Rotterdam (cluster Stadsontwikkeling).

- Verslag: *Een gezonde buitenruimte. Richtlijnen voor het ontwerpen van een buitenruimte die een positieve invloed heeft op de gezondheid* (juni 2013)

Sadjad Jawid en Roel de Jong van de Hogeschool Rotterdam (Instituut voor de Gebouwde Omgeving) hebben een stage doorlopen bij de GGD Rotterdam-Rijnmond.

- Verslag: *Het gebruik van klein openbaar groen. Vaststellen van het feitelijk gebruik en potentiebepaling* (juni 2013)

Deze vier studenten samen hebben ook een gezamenlijk product gemaakt dat de resultaten van hun onderzoeken als een handleiding samenvat.

- *Gezond ontwerpen – de toolbox. Communicatie door inspiratie*
-

Guido Stut van de Vrije Universiteit (Faculteit Aard- en Levenswetenschappen, opleiding Health Sciences- Prevention and Public Health) heeft een stage doorlopen bij de afdeling Milieu & Gezondheid van de GGD Amsterdam (cluster Leefomgeving). De resultaten van zijn onderzoek en van vergelijkbaar onderzoek in 2011 en 2012 zijn door Frits van den Berg samengevat in een rapport van de GGD Amsterdam. Ook is een handleiding gemaakt voor het gebruik van IGOR.

- Verslag: *A quantitative analysis of children's (aged 2-18 years) outdoor play in Amsterdam Nieuw-West: comparing playground types and local demographic characteristics with systematic observations of outdoor play behavior in two districts* (juni 2013)
- Rapport: *Buiten spelen in de JOGG-wijk Amsterdam Nieuw-West; Observaties 2011 – 2013* (november 2013)
- *Handleiding IGOR* (februari 2014)

Antonio Roade Tato van de Universiteit Wageningen (Opleiding Urban Environmental Management) heeft een stage doorlopen bij de afdeling Milieu & Gezondheid van de GGD Amsterdam (cluster Leefomgeving). De resultaten van zijn onderzoek zijn door Frits van den Berg en Dusanka Noot vertaald en samengevat in een rapport van de GGD Amsterdam.

- Verslag: *The study of use of natural playgrounds in the city of Amsterdam. Nature as a recreational service provider* (augustus 2013)
- Rapport: *Het gebruik van natuurspeel terreinen in Amsterdam* (april 2014)

Ceres Bekers, Danique Boeren, Susan van Kampen, Patrick Koek en Zhuo Xu van de Hogeschool van Amsterdam hebben in opdracht van het stadsdeel Nieuw West in

Amsterdam speelplekken geobserveerd in een buurt waar enkele speelplekken opnieuw worden ingericht.

- Verslag: *Monitoring: Ontwerp en monitoring speelplekken Amsterdam Nieuw-West* (oktober 2013)
-

Karina van den Bosch, Sanneke van Lonkhuijzen, Annet van Stratum en Lisa Zwiers van de Christelijke Hogeschool Windesheim hebben een onderzoek gedaan in opdracht van het lectoraat De Gezonde Stad en de gemeente Zwolle. Met gebruikmaking van dit onderzoek is door Ingrid Bakker en Simone van Loenen de *SpeelScan* geschreven.

- Verslag: *Onderzoeksverslag behorend bij project 'Speelscan'* (juni 2013)
- Rapport: *Speelscan 1.0 voor het bepalen van de benutting van speelplekken* (juni 2013)

Leon Wiers, student Tuin- en Landschapsarchitectuur, heeft de *Speelscan* toegepast en verder ontwikkeld in een stage bij de gemeente Zwolle.

- Verslag: *Toetsing en aanvulling van de Speelscan* (oktober 2013)
-

Door de gemeente Eindhoven (afdeling Mens & Maatschappij) is een rapport gemaakt over het toepassen van de *Speelscan 1.0* met aanbevelingen deze aan te vullen.

- Rapport: *Speelscan voor het bepalen van de benutting van speelplekken* (oktober 2013)

Overige publicaties

De *KinderStraatScan* (www.woonerfgoed.nl/bnl/Kindvriendelijk.html) is ontwikkeld om juist het informele gebied, straten en stoepen, te beoordelen op de bruikbaarheid voor kinderen. Deze KiSS betreft alleen de gebruikswaarde, niet het feitelijk gebruik (waarvoor men echter IGOR kan gebruiken).

Een overzicht van meer instrumenten met betrekking tot openbare ruimten is gegeven in de VROM-publicatie "Gezonde plannen - overzicht van instrumenten voor het bevorderen van gezondheids- en milieuprestaties in ruimtelijke plannen" uit 2008.

Veel nuttige informatie over buiten spelen in de openbare ruimte is te vinden in het rapport *Rotterdamse norm voor buitenspeelruimte* (www.rotterdam.nl/document:rotterdamse_norm_buitenspeelruimte).

Voor meer informatie over gezonde buitenruimtes kan men de website *GezondOntwerpWijzer* raadplegen (www.atlasleefomgeving.nl/web/gow). Ook de uitgave *Succesvolle openbare ruimtes* besteedt aandacht aan belangrijke principes bij het ontwerp van openbare ruimtes. Het is een vertaling van CROW (Ede, 2008) van *How to turn a place around* uit 2000 van het Project for Public Spaces.

Bijlage 2: Reacties gemeenten en leverancier

Hieronder de reacties van vijf gemeenten en een leverancier van sport- en speeltoestellen aan de hand van een aantal hen voorgelegde vragen.

Gemeente Almere

Peter Post, Beleidsadviseur groen en spelen, Gemeente Almere

1. *Heeft de gemeente beleid over groen in de wijk en met name over het gebruik van (groene) speelplekken in de wijk? Een korte samenvatting van dit beleid.*
 - a. Groenbeleid – geen groenbeleidsnota. Wel een notitie t.a.v. het hoofdstructuur niveau. Daarin worden burgers, bedrijven en organisaties uitgenodigd om het openbare groen te ‘activeren’/ in gebruik te nemen. Tevens vindt het aansluiting bij de Almere Principles en het Duurzaamheidsbeginsel van Almere: Mensen maken de stad; benutten van de openbare ruimte.
 - b. Speelbeleid – er ligt op dit moment een conceptnota, dat helaas niet is afgetikt als beleidsstuk, omdat de huidige nieuwe wethouder het te integraal/ overstijgend vond (zijn eigen beleidsterrein was mogelijk onvoldoende leidend). De conceptnota wordt gebruikt als ‘handvat’/ ‘handelswijze’ binnen het ‘beweeglandschap’ van Almere: een sub-urbane stad met veel groene ruimte. De visie van Almere is gericht op het verlevendigen van haar groene corridors en het ontwikkelen van speelplekken langs ‘langzaam verkeer routes’. Hiermee wil zijn het ontmoeten, het sociaal toezicht en het actief transport stimuleren. Kleine objecten en speellocaties in hofjes worden op dit moment opgeheven (kostenbesparing) ten gunste van grotere kansrijke plekken zoals schoolpleinen. Hiermee wordt ingezet op het vergroten van de speelduur en het verminderen van de beheerskosten. In Almere wordt niet (meer) uitgegaan van actieradiussen, maar van 200 x 200 meter speelblokken die afgeschermd worden middels natuurlijke barrières en van het aantal kinderen dat ergens woont. Idealiter is een kansrijke plek zo gesitueerd dat deze zo’n 4 à 5 speelblokken kan bedienen (voor meerdere leeftijdscategorieën). Daarnaast hanteert de gemeente een aantal zogeheten ‘steunplekken’ of ‘satelliet plekken’ als ergens veel kinderen wonen.

De gemeente is gestart met het toestaan van particuliere speeltoestellen in de openbare ruimte, waarbij de verantwoordelijkheid/ aansprakelijkheid bij de eigenaar van het toestel ligt (en dus niet bij de gemeente). Zie ook: <http://www.almere.nl/over-almere/actueel/nieuwsitem/artikel/ruimte-voor-particuliere-speeltoestellen-in-de-openbare-ruimte/> <http://www.platformbuitenspelen.nl/artikelen/magazine/almere-onderzoekt-kansen-sanering-speelbeleid.html>

2. *Doet de gemeente onderzoek naar het gebruik van (groene) speelplekken in de wijk? En op welke wijze en met welk instrument gebeurt dit?*

Nee. Bij vervanging van toestellen wordt er (in principe) wel een buurt enquête afgenomen. Mogelijk is dit in de praktijk (lang) niet altijd het geval.
3. *Is de gemeente bekend met het instrument ‘speelscan’ of met een vergelijkbaar instrument (IGOR-methode Amsterdam)?*

Nee, maar ik wil niet uitsluiten dat anderen ‘m wel kennen.

4. *Is de gemeente bekend met het AW MMK-project 'Groengebruik'?*
Nee
5. *Zou de gemeente gebruik willen / kunnen maken van de speelscan?*
Zou ik zo niet kunnen zeggen. We moeten het ons natuurlijk niet moeilijker maken dan het al is. Als je gegevens verzamelt, moet je er ook iets mee doen.
Wel vind ik de SpeelScan en haar mogelijkheden interessant om nader te verkennen. Mogelijk zouden we de SpeelScan kunnen gebruiken voor het onderbouwen van keuzes.
6. *Welke mogelijkheden ziet de gemeente om de speelscan te gebruiken?*
Bijvoorbeeld bij grootschalige wijkrenovaties.
7. *Welke belemmeringen ziet de gemeente bij het gebruik van dit instrument?*
Geen, behalve dan dat als je gegevens verzamelt, je er ook iets mee moet doen.
8. *Wat zou er moeten veranderen aan de speelscan om de gemeente bereid te vinden dit instrument te gaan gebruiken?*
Geen mening
9. *Welke ondersteuning heeft de gemeente nodig om dit instrument uit te kunnen voeren?*
De scan moet een bepaalde mate van flexibiliteit hebben. Wij moeten er onderdelen in kunnen wijzigen en er eventueel een eigen 'smoel' aan kunnen geven.
10. *Overig*
Ik blijf graag op de hoogte van de ontwikkelingen rondom de SpeelScan en ontvang graag de definitieve versie.

Gemeente Amersfoort

Ton de Jong en Arthur Wopereis, adviseurs beheer openbare ruimte

1. *Heeft de gemeente beleid over groen in de wijk en met name over het gebruik van (groene) speelplekken in de wijk? Een korte samenvatting van dit beleid.*
Er is geen apart speelbeleid; is onderdeel van totale groenbeleid.
2. *Doet de gemeente onderzoek naar het gebruik van (groene) speelplekken in de wijk? En op welke wijze en met welk instrument gebeurt dit?*
Er wordt nu geen systematisch onderzoek gedaan. Op basis van klachten en wensen uit de buurt wordt een indicatie gekregen van het gebruik.
3. *Is de gemeente bekend met het instrument 'speelscan' of met een vergelijkbaar instrument (IGOR-methode Amsterdam)?*
Nee
4. *Is de gemeente bekend met het AW MMK-project 'Groengebruik'?*
Nee

5. *Zou de gemeente gebruik willen / kunnen maken van de speelscan?*
Ja, de voordelen worden zeker gezien
6. *Welke mogelijkheden ziet de gemeente om de speelscan te gebruiken?*
Vooral bij de keuze welke speelplek zal worden opgeknapt en welke moet verdwijnen.
7. *Welke belemmeringen ziet de gemeente bij het gebruik van dit instrument?*
Het arbeidsintensieve karakter. Wanneer bewoners de scan uitvoeren, zouden er “wens” resultaten uit kunnen komen.
8. *Wat zou er moeten veranderen aan de speelscan om de gemeente bereid te vinden dit instrument te gaan gebruiken?*
Het gebruik zou aantrekkelijker zijn wanneer de scan te koppelen is met de eigen beheerssystemen zodat bepaalde vragen direct via die systemen beantwoord worden. Ook de beoordeling zou automatisch verwerkt moeten kunnen worden.
9. *Welke ondersteuning heeft de gemeente nodig om dit instrument uit te kunnen voeren?*
Wellicht dat door de inzet van studenten de scan vaker gebruikt zou worden.
10. *Overig*

Gemeente Breda

Anton Lips, Elementmanager Groen, Reiniging, Spelen en Recreatievoorzieningen

1. *Heeft de gemeente beleid over groen in de wijk en met name over het gebruik van (groene) speelplekken in de wijk? Een korte samenvatting van dit beleid.*
Binnen het actieplan spelen 2012-2017 heeft natuurlijk spelen, spelen in een groene omgeving, een plek gekregen. Zie www.breda.nl voor het actieplan.
2. *Doet de gemeente onderzoek naar het gebruik van (groene) speelplekken in de wijk? En op welke wijze en met welk instrument gebeurt dit?*
Nee, de Gemeente Breda doet geen onderzoek naar het gebruik van (groene) speelplekken.
3. *Is de gemeente bekend met het instrument ‘speelscan’ of met een vergelijkbaar instrument (IGOR-methode Amsterdam)?*
Ja, de gemeente Breda kent de 'speelscan'. Heeft de eerst conceptversie in juni 2013 van Ingrid Bakker ontvangen om er gebruikerservaring mee op te doen en verbeterpunten aan te kunnen leveren.
4. *Is de gemeente bekend met het AW MMK-project ‘Groengebruik’?*
Nee, onbekend
5. *Zou de gemeente gebruik willen / kunnen maken van de speelscan?*
Ja, Gemeente Breda wil gebruik maken van (een gedeelte) van de speelscan.

6. *Welke mogelijkheden ziet de gemeente om de speelscan te gebruiken?*
Bij een totale herinrichting of reconstructie van een speelplek kan de speelscan gebruikt worden om een goede analyse te maken van de aan te pakken speelplek. Dus niet voor iedere speelplek wordt de scan ingevuld.
7. *Welke belemmeringen ziet de gemeente bij het gebruik van dit instrument?*
Het instrument is groot, mogelijk kan het korter. Door de lengte kan het veel tijd (lijken) te vragen.
8. *Wat zou er moeten veranderen aan de speelscan om de gemeente bereid te vinden dit instrument te gaan gebruiken?*
Er moet rekening gehouden worden met de lengte en de tijdbesteding. Binnen Breda moet de eerste ervaring nog opgedaan worden.
9. *Welke ondersteuning heeft de gemeente nodig om dit instrument uit te kunnen voeren?*
Geen, tenzij de gegevens moeten moeilijk te analyseren zijn, maar dat lijkt op het eerste gezicht niet het geval.
10. *Overig*

Gemeente Doetinchem

Erik Peters, Uitvoerder Team wijkbeheer

1. *Heeft de gemeente beleid over groen in de wijk en met name over het gebruik van (groene) speelplekken in de wijk? Een korte samenvatting van dit beleid.*
 - a. Ja, de gemeente is haar beleid t.a.v. groen in de wijk aan het herschrijven. Dit, omdat zij veel meer van dit soort werkzaamheden naar zich toe moet en wil gaan trekken in het kader van de nieuwe participatiewet (<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/12/02/wetsvoorstel-invoering-participatiewet.html>). O.a. om hierbij WSW-ers (Wet Sociale Werkvoorziening) in te kunnen zetten.
 - b. Ja, ook het beleid 'Spelen' wordt op dit moment herschreven. Uitgangspunt is dat door korting op het budget er nu toegewerkt wordt naar grotere en meer uitdagende speelterreinen. Van spelen op straatniveau naar spelen op wijkniveau. De gemeente heeft zo'n 800 speeltoestellen in haar bezit, maar slechts budget voor 500 stuks.
2. *Doet de gemeente onderzoek naar het gebruik van (groene) speelplekken in de wijk? En op welke wijze en met welk instrument gebeurt dit?*
Inmiddels heeft de gemeente al in kaart gebracht welke speelplekken er zullen verdwijnen en welke zullen blijven. Dit betekent een teruggang van 500 locaties (inclusief een enkele 'wikip') naar zo'n 250 locaties. Dit heeft plaatsgevonden door input vanuit de wijkbeheerders in overleg met de wijkregisseurs op basis van 'wat er leeft in de wijk'. Daarnaast is er o.b.v. kaarten/plattegronden/overzichten gekeken naar de geschiktheid van locaties; o.a. (leeftijds)opbouw van kinderen in de wijk, groen in de wijk, voldoende ruimte (m2), toegankelijkheid (geen drukke wegen), etc.

3. *Is de gemeente bekend met het instrument 'speelscan' of met een vergelijkbaar instrument (IGOR-methode Amsterdam)?*
Nee, wel in juni 2013 een eerste versie van Ingrid Bakker ontvangen ter beoordeling.
4. *Is de gemeente bekend met het AW MMK-project 'Groengebruik'?*
Nee
5. *Zou de gemeente gebruik willen / kunnen maken van de speelscan?*
Mogelijk over een paar jaar, als we de huidige plannen hebben doorgevoerd, om de nieuwe stand van zaken te evalueren.
6. *Welke mogelijkheden ziet de gemeente om de speelscan te gebruiken?*
Zie 5.
7. *Welke belemmeringen ziet de gemeente bij het gebruik van dit instrument?*
Als we de uitvoering van de SpeelScan (voor een deel) bij de burgers neerleggen voorzien we een risico in het niet meer kunnen sturen op het product. We willen onze speelruimtes namelijk meer 'natuurlijk' maken en ook meer gebruik gaan maken van hout i.p.v. staal. Mogelijk dat burgers dan juist met wensen gaan komen om weer meer stalen toestellen te willen. Uiteraard is het natuurlijk ook een pluspunt van de SpeelScan, het betrekken van burgers bij het inrichten van speelruimte. Maar we zijn vooral geïnteresseerd in wat de kinderen willen en niet zozeer hun ouders. Ouders kiezen veelal voor veiligheid, kinderen voor uitdaging. Het zou dan ook ideaal zijn als de kinderen het feitelijke gebruik voor ons zouden kunnen meten. Het kan in ieder geval gebruikt worden als input voor discussies met bewoners (en kinderen!) t.a.v. speelruimte.
8. *Wat zou er moeten veranderen aan de speelscan om de gemeente bereid te vinden dit instrument te gaan gebruiken?*
Geen mening
9. *Welke ondersteuning heeft de gemeente nodig om dit instrument uit te kunnen voeren?*
Geen mening
10. *Overig*
n.v.t.

Gemeente Heerenveen

Rutger Kuipers, Projectleider AWBZ & Regisseur Jeugd & Jongeren

1. *Heeft de gemeente beleid over groen in de wijk en met name over het gebruik van (groene) speelplekken in de wijk? Een korte samenvatting van dit beleid.*
Geen beleid wel ambtelijke inzet specifiek beschikbaar.
2. *Doet de gemeente onderzoek naar het gebruik van (groene) speelplekken in de wijk? En op welke wijze en met welk instrument gebeurt dit?*
Ja, 4 jaarlijkse inventarisatie, playgroundbeleid genaamd.

Verslag participatieraad 2011: ... Vervolg van het Playgroundbeleid is dat het huidige beleid (2.0) vernieuwd moet worden. Hierin worden de jongeren zelf bij betrokken. Ook wordt verwacht dat een wijk of dorp zorgdraagt voor het onderhoud, er staat dus wel wat tegenover. Daarnaast wordt aansluiting gezocht met social media. Er gebeurt heel veel op dit gebied terwijl dit niet breed bekend is.

Vanuit de Participatieraad wordt de opmerking gemaakt dat het veel hoogwaardige voorzieningen zijn maar wordt er ook aandacht gevraagd voor de kleine dingen zoals graszaad op huidige speelveldjes aanbrengen. Er is reeds een inventarisatie gedaan. Er is een richting gekozen om in iedere wijk een veld te creëren met een A of een B-status. Participatieraad vraagt aandacht om ook oog te hebben voor de eenvoudige veldjes zodat daar ook onderhoud wordt gepleegd omdat daar veel kale plekken en modderpoelen zijn. Dit zou opgepakt moeten worden met wijkbeheer/wijkmanagers. Dit punt wordt meegenomen als aandachtspunt. Er wordt nog een opmerking gemaakt dat het zeer positief is dat het Cruyff-court zoveel gebruikt wordt door jongeren.

3. *Is de gemeente bekend met het instrument 'speelscan' of met een vergelijkbaar instrument (IGOR-methode Amsterdam)?*

Ja, in juni 2013 reeds ontvangen van Ingrid Bakker

4. *Is de gemeente bekend met het AW MMK-project 'Groengebruik'?*

Ga ik wel vanuit.

5. *Zou de gemeente gebruik willen / kunnen maken van de speelscan?*

Jazeker

6. *Welke mogelijkheden ziet de gemeente om de speelscan te gebruiken?*

Bij de nieuwe inventarisatie van de gemeentelijke speelplekken en playgrounds.

7. *Welke belemmeringen ziet de gemeente bij het gebruik van dit instrument?*

Beschikbare capaciteit voor inzet speelscan.

8. *Wat zou er moeten veranderen aan de speelscan om de gemeente bereid te vinden dit instrument te gaan gebruiken?*

Bekend maken onder medewerkers spelen bij gemeenten.

9. *Welke ondersteuning heeft de gemeente nodig om dit instrument uit te kunnen voeren?*

Geen

10. *Overig*

Over het algemeen lijkt de speelscan van toegevoegde waarde voor gemeenten en kan deze zeer goed ondersteunend gaan werken. Zeker ook om de positie van 'spelen' binnen een lokale overheid beter te positioneren. Zeker ook bezien vanuit de preventieve werking op het gebied van gezondheid bijvoorbeeld.

Yalp, leverancier sport- een speeltoestellen

Harrie Kerkhof, Manager Marketing & Sales Support

- Voor speeltoestellenfabrikanten e.d. is de SpielScan ook interessant. Vooral het tweede gedeelte waarin het feitelijke gebruik gemeten wordt. "Veelal wordt inspectie en beheer uitgevoerd op basis van de staat van de toestellen en de speelplek, maar dat zou volgens Yalp veel meer gebaseerd moeten zijn op het gebruik".
 - M.b.t. het meten van het feitelijke gebruik, de observaties, geeft Yalp aan het een tijdrovende klus te vinden die inderdaad beter door bewoners uitgevoerd zou kunnen worden. "Komt dan tevens ten goede aan de leefbaarheid van de eigen wijk". "Laat de gemeente de functionele inspecties uitvoeren en de bewoners de gebruikers inspectie". Yalp vraagt zich af hoeveel scans er nodig zijn om een goed beeld te krijgen van het feitelijke gebruik. Mogelijk is dat toch nog niet voldoende helder voor de (potentiële) gebruiker.
 - T.a.v. gemeentelijk beleid: "Ik kan me voorstellen dat een dergelijke scan een goede toets is voor het beleidsplan Spelen en een goede aanvulling is om een plan hiermee jaarlijks aan te scherpen en op basis van de bevindingen aandacht en financiële middelen te vragen voor sport en spel in de wijk".
 - T.a.v. een app: "Er is een app ontwikkeld die burgers in de gelegenheid stelt om melding te maken van verbetermogelijkheden in de openbare ruimte. Is het een idee om de SpielScan in deze app te integreren?"
-

Bijlage 3: Doelstelling project (met literatuurvermeldingen)

a) Onderzoek naar groen en gezondheid

Bewoners van wijken met veel groen voelen zich gezonder dan bewoners van wijken met weinig groen en bezoeken ook minder vaak de huisarts. In een Nederlandse studie - met een studiepopulatie van 345.000 personen - bleek dat mensen die wonen in een groenere omgeving met name minder vaak bij de huisarts kwamen met angststoornissen en depressie. Ook andere aandoeningen (waaronder diabetes, hoge bloeddruk, hartklachten en migraine) werden significant minder vaak gerapporteerd in groenere woonomgevingen (Maas, 2009). De relatie tussen groen en gezondheid blijkt het sterkst te zijn voor kinderen, jongeren, ouderen en mensen met een lage sociaal-economische status. Dit komt waarschijnlijk doordat deze bevolkingsgroepen gemiddeld meer tijd doorbrengen in hun directe woonomgeving, waardoor ze ook meer worden blootgesteld aan het groen in de omgeving (Maas, 2006). De volgende positieve effecten van groen op de gezondheid zijn onderzocht (Gezondheidsraad, 2004; Kruize, 2006, Mitchell, 2008):

- Herstel van stress
- Stimulans tot bewegen
- Bevordering van sociale contacten
- Ontwikkeling van kinderen
- Bevordering van zingeving

Het meest uitgebreid onderzocht is het stressherstellend effect van groen. Een groot aantal onderzoeken toont aan dat uitzicht op groen en het verblijf in de natuur een positieve invloed hebben op stemming, concentratie, zelfdiscipline en fysiologische stress. Mensen die in een groenere omgeving wonen zijn beter bestand tegen stressvolle situaties en rapporteren minder gezondheidsklachten tijdens en na een stressvolle gebeurtenis, bijvoorbeeld het overlijden van familielid of vriend, scheiding of ontslag.

De stimulans tot bewegen is tot nu toe niet aangetoond bij volwassenen. Wel bij kinderen: in wijken met veel groen bewegen kinderen meer en ligt het percentage kinderen met overgewicht 15% lager dan in wijken zonder groen (de Vries, 2008). De positieve invloed op de motorische ontwikkeling van kinderen, het speelgedrag, de lichamelijke activiteit en de prevalentie van overgewicht van een groene (speel)omgeving is duidelijk aangetoond. Er is ook sprake van een gunstige invloed op de cognitieve en emotionele ontwikkeling van kinderen, maar de wetenschappelijke onderbouwing hiervoor is minder sterk.

Sociale cohesie blijkt een belangrijke verklaring te zijn voor de relatie tussen groen en gezondheid. De sociale component van een groene omgeving betreft het elkaar ontmoeten van mensen in parken, plantsoenen en gemeenschappelijke tuinen. Sociale isolatie en eenzaamheid - een probleem dat vooral ouderen en alleenstaanden betreft - kunnen hiermee doorbroken worden. Ongeveer een kwart van de relatie tussen groen en gezondheid is te verklaren door het feit dat de bewoners van groenere buurten meer sociale cohesie ervaren. Daarnaast voelen mensen die wonen in een buurt met meer groen zich minder eenzaam en ervaren zij minder vaak een tekort aan sociale steun (Maas, 2009).

Met name buurtgroen heeft een positief effect heeft op de sociale cohesie (Vreke et al, 2010). Het effect neemt toe naarmate een buurt sterker verstedelijkt is. Dit komt waarschijnlijk door de ruimtedruk in deze buurten, waardoor er meer mensen van de groene voorzieningen gebruik maken en deze plekken een belangrijke rol gaan spelen bij de sociale processen in de buurt.

b) Kwaliteit van groen

Onderzoek naar de relatie tussen groen en gezondheid is meestal gericht op de aanwezigheid en hoeveelheid groen in de woonomgeving. De resultaten van een onderzoek in 80 buurten in Nederland geven echter aan dat de kwaliteit van het groen er ook toe doet (Van Dillen, De Vries, Groenewegen en Spreuwenberg, 2011). Bewoners van buurten met een hoge kwaliteit rapporteren een betere gezondheid dan bewoners met buurten met groen van mindere kwaliteit, onafhankelijk van de hoeveelheid groen. Variatie in het groen op straat zal een belangrijke positieve bijdrage leveren aan hoe inwoners over hun gezondheid denken. Ook een duidelijke indeling van het groen op straat kan helpen om mensen gezonder te laten voelen. Gadet (2011) betoogt dat groen juist aantrekkingskracht heeft als er niet teveel is (zoals in de naoorlogse tuinsteden). Volgens Van der Ham (2009) is de kwaliteit van groene plekken juist van groter belang dan kwantiteit. Het is duidelijk dat behalve de feitelijke aanwezigheid van groen andere factoren een grote rol kunnen spelen bij de vraag of een groene ruimte goed wordt gebruikt.

Het gebruik van groen door bewoners is een belangrijke gezondheidsindicator, maar in de relatie tot 'blootstelling' aan groen maar weinig onderzocht. In één van de weinige studies hiernaar is de mate van gebruik en zelfgerapporteerde gezondheidstoestand onderzocht (Grahn, 2003). Er werd een duidelijke relatie gevonden tussen de afstand tot groen en de intensiteit van parkgebruik, en tussen intensiteit en stressgerelateerde klachten. Booi en Van den Berg (2012) laten zien dat voor bewoners van Amsterdam stille plekken in de stad vrijwel altijd groen of blauw (met water) zijn. Deze plekken worden door hen vooral gebruikt om te ontspannen en wandelen/fietsen. Deze bewoners vonden plekken in de buurt het belangrijkste, verderop in de stad telde minder. Dezelfde bevindingen worden gevonden in Rotterdams groenbelevingsonderzoek (SmartAgent, 2008).

Er is bij gemeenten zeker aandacht voor de inrichting van groene plekken. Die aandacht is sterk gericht op inrichting en het veronderstelde gebruik en uiteraard op de financiële kant (aanleg en beheer). Het feitelijke gebruik wordt echter, met name voor kleinere plekken (in tegenstelling tot bijvoorbeeld parken), nauwelijks of niet onderzocht of bijgehouden. Daardoor is niet bekend hoeveel gebruik er wordt gemaakt van openbare, groene plekken of hoe dat gebruik zich ontwikkelt. Ook is niet bekend of de inrichting van een plek is afgestemd op het (mogelijk veranderende) gebruik ervan, bijvoorbeeld door veranderingen in de fysieke of sociale omgeving. Nu kan dat eigenlijk alleen blijken uit vragen of klachten van omwonenden.

c) Doelstelling project

Doel van het project is het ontwikkelen van een instrument voor gemeenten waarmee zij bij openbare, groene plekken met regelmaat nagaan of elke plek nog voldoet aan het gebruik. Dat is het logische vervolg op beleid waarbij de behoefte aan dergelijke plekken is vastgesteld en in principe gerealiseerd. Deze twee aspecten zijn van belang bij het realiseren en onderhouden van een gezonde omgeving, maar betekenen niet automatisch voldoende gebruik. Het gebruik van een plek wordt ook bepaald door sociale factoren en de gehele woonomgeving.

Samengevat is de doelstelling:

inventariseren wat de potentiële gebruikswaarde is van het groen in een woongebied, met name voor wat betreft de gezondheid van bewoners.

evalueren of monitoren wat de feitelijke gebruikswaarde is van het groen in een woongebied.

In dit project leggen we de nadruk op groene plekken en op bewegen/spelen, maar we streven uiteindelijk naar een instrument waarmee het (gezonde) gebruik van alle kleinere openbare

ruimten zou kunnen worden gevolgd. Het nu te ontwikkelen instrument zal daarin de eerste stap zijn.

Referenties

- Booi H. en van den Berg F. Quiet Areas and the Need for Quietness in Amsterdam. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 9, 1030-1050 (2012).
- CROW. "Succesvolle openbare ruimtes – praktijkvoorbeelden en principes". Uitgave 273 CROW (2008).
- Gadet J. *Terug naar de stad*. Boom uitgevers, Amsterdam (2011).
- GGD Nederland, Plant Publicity Holland, Kenniscentrum Recreatie. 'Een groene en gezonde wijk; inspiratie voor de praktijk' (2010).
- Gezondheidsraad, Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek. *Natuur en gezondheid: invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden*. Gezondheidsraad en RMNO, Den Haag (2004).
- Grahn P., Stigsdotter U. *Landscape Planning and Stress. Urban Forestry and Urban Greening*, 2: 1-18 (2003).
- Van der Ham R. (red.). *Groen Goed; Handreiking kwaliteit openbaar groen*. Vereniging Stadswerk Nederland i.s.m. Sdu Uitgevers (2009).
- Kruize H., P.P. Driessen, P. Glasbergen and K.N. van Egmond. Environmental equity and the role of public policy: experiences in the Rijnmond region. *Environ. Manage.*, 40, 578-595 (2006).
- Maas J., R.A. Verheij, P.P. Groenewegen, S. de Vries and P. Spreeuwenberg. Green space, urbanity and health: how strong is the relation? *Journal of Epidemiology and Community Health*, 60, 587-592 (2006).
- Maas J., R.A. Verheij, S. de Vries, P. Spreeuwenberg, F.G. Schellevis and P.P. Groenewegen. Morbidity is related to a green living environment. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 63, 967-973 (2009)
- Mitchell R. and F. Popham. Effect of exposure to natural environment on health inequities: an observational population study. *Lancet*, 372, 1655-1660 (2008).
- Van Dillen S.M.E., De Vries, S., Groenewegen, P.P., Spreeuwenberg, P. Greenspace in urban neighbourhoods and residents' health: adding quality to quantity. *Journal of Epidemiology and Community Health* 66, (2012).
- Vreke J., Salverda I.E., Langers F. *Niet bij rood alleen: buurtgroen en sociale cohesie*. Alterra, Wageningen (2010)
- SmartAgent Company. *Groenbeleving Rotterdam*. In opdracht van dS+V, gemeente Rotterdam (2008).
- Vries, de S., van Winsum-Westra M., Vreke J., Langers F. *Jeugd, overgewicht en groen: nadere beschouwing en analyse van de mogelijke bijdrage van groen in de woonomgeving aan de preventie van overgewicht bij schoolkinderen*, Alterra, Wageningen (2008).
- Weterings M., van den Bogaard J., Walda I., Sluis N. *Biodiversiteit en gezondheid*. GGD Hollands Midden (2009).